

הקולר תלוי בצוואר כולם

מים ראשונים: דף זה הוא מהראשונים שכתבנו לפני כמעט שני עשור שנים והגיעה השעה לחדש ולהשבית, להגיה ולנפות.

מדרש תנחומא פרשת משפטים סימן ו

אמר ר' יהושע בן לוי: עשרה שישבו בדין הקולר תלוי בצוואר כולן.¹

מסכת סנהדרין דף ז עמוד ב

רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה, מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב. אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא. רב אשי, כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא.²

מסכת גיטין פרק ו משנה ה

... בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו. חזרו לומר אף המפרש היוצא בשיירא ר' שמעון שזורי אומר אף המסוכן.³

בראשית רבה פה ב, פרשת וישב

"וירד יהודה מאת אחיו" – אמרו: בואו ונפזר עצמנו, שכל זמן שאנו מכוונסים, השטר מצוי להיגבות, אמר להם הקב"ה: עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה, אין אחד נתפס ע"י כולם? וכיון שנמצאו בגביע, אמרו: "האלהים מצא את עון עבדיך" (בראשית מד טז). א"ר יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו. א"ר לוי: כזה שהוא ממצה את החבית ומעמיד אותה על שמריה.⁴

מדרש תנחומא פרשת כי תצא סימן י - "זכור את אשר עשה לך עמלק"⁵

אמר רבי יוחנן: עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו⁶ ואינו נופל בידם, לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה. לראובן אומר: אתה נחשדת על פילגש אביך. לשמעון וללוי: אף אתם הרגתם את שכם. לשאר השבטים: אתם מכרתם את אחיכם ובקשתם להורגו. ליהודה: אף אתה נחשדת על תמר כלתך. ולבנימין אמר: אתה נחשדת

¹ ראה המקור בגמרא סנהדרין ז ע"ב ובהוריות ג ע"ב, בהלכות דיינים. ואנו שאלנו את הביטוי לעניין יוסף ואחיו. ראה תנחומא וישב שאחי יוסף עשו חרם של עשרה מעין בית דין (שדה). ראה מדרש זה בדברינו להלן. להלכה, עניין זה של עשרה דיינים איננו כ"כ ברור כי, להוציא מקרים מיוחדים באמת, אין בית דין של עשרה. ראה מסכת סנהדרין שם בה נדון העניין בהרחבה, תרתי משמע. אולי מחיבור הגמרות בסנהדרין ו ע"ב וברכות ו ע"א נקבל שעשרה שכינה ביניהם והם קרויים "עדת אל" ולפיכך הם הבסיס לבית דין של כ"ג ואולי גם של שבעים ואחד. במחשבה שנייה, מצאנו במקרא בית דין של עשרה! ראה מגילת רות פרק ד בבית הדין שבעז מקים: "וַיִּקַּח עֶשְׂרָה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ". ואולי גם נדר על דעת רבים שהם עשרה לפי שיטת רב יצחק (גיטין מו ע"א). וראה אגב גם עשרה זקנים בעיבור השנה בשמות רבה טו כ ואין זה להלכה (ראה דברינו עיבור השנה בפרשת פקודי). ועדיין לא הסברנו מה עניין הקולר כאן.

² לפני שנמשיך בפרשת השבוע, בביטוי "עשרה שישבו בדין" המושאל מהלכות דיינים להתנהגות אחי יוסף במכירתו, נעצור לרגע במקור שהוא כאמור בהלכות מינוי בית דין, בגמרא סנהדרין וכן: הוא בהוריות דף ג ע"ב. רב הונא (וכן רב אשי בדיני טריפות) מעדיף להוסיף עשרה דיינים מתלמידי הישיבה שישאו איתו בעול הדיינות "כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא". מסביר רש"י שם: "דנמטיין שיבא מכישורא - שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה, כלומר, שאם נטעה - ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי. שיבא - נסורת, כמו (הושע ח) כי שבבים יהיה עגל שומרון ומתרגמין: לניסרי לווחין". הקולר כאן הוא קורה שמונחת על צווארי הדיינים. ואגב, בעיית בית דין של עשרה נפתרת כאן שבאמת היה זה בית דין של אחד עשר שרב הונא הוסיף עשרה, במקום שידון בשלושה או אפילו ביחיד כמומחה שדן יחיד. ועדיין לא הסברנו מה עניין הקולר כאן.

³ קולר הוא השרשרת או העול שנתנו בראשו של מי שנשבה ונלקח לעבד. ראה שמות רבה לא י: "בשעה שגלו ישראל מירושלים הוציאו אותם כשונאין בקולרין וכו'". ובאיכה רבה פתיחתא לד: "והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם". ראה גם ירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז: "דניאל אמר: האל הגדול והנורא. ולמה לא אמר גיבור? בניו מסורין בקולרין איכן היא גבורתו?". ולהלכה בדיני היתר נדרים, ירושלמי נדרים פרק ט הלכה א: "רשב"ל פתח: אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צוארו, נודר היית? לקסטוריי' שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניסה את ראשה לתוכו". האחים שישבו בדין על יוסף, שמו את הקולר על צווארם שלהם, כאות קלון או כסמל העול שלקחו על עצמם במעשה זה. האם הקולר תלוי גם בצווארם של אחרים?

⁴ אחרי מעשה המכירה של יוסף, מתפזרים האחים על מנת שלא ייתפסו ביחד. התורה מספרת על יהודה שירד מאת אחיו (ומדרשים רבים רואים בכך את גנותו וירידתו, ראה תחילת פרשה פה בבראשית רבה), אבל המדרש אומר שכולם ירדו והתפזרו על מנת שלא תתפוס אותם מידן הדין. אבל סופם שיתפסו חזרה אחד לאחד ויתכנסו לירידה לפני יוסף שם יושם קולר הנאשמים בגניבה בצוואר כולם וימצא בעל החוב מקום לגבות שטרו (או בעל השטר לגבות חובו). ומה עם בנימין? הרי בעומדם מול יוסף בסוף פרשת מקץ הם אחד עשר, לא עשרה. האם עשרה הוא מספר מינימלי? האם נוכל להשוות עם רב הונא לעיל?

⁵ ראה מקבילה למדרש זה בפסיקתא רבתי, פרשה יב היא פרשת זכור.

⁶ "שרו של עשו" מופיע גם במאבק של יעקב עם המלאך. וכאן הכוונה כמובן היא לעמלק שהוא מצאצאיו של עשו.

על פילגש בגבעה.⁷ כיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד נופל לפניו, שאין לו תשובה להשיבו. זהו שכתוב: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה א).⁸

בראשית רבה פרשה פד ד"ה "ויקרא יעקב שמלותיו"

"ויקרא יעקב שמלותיו" - ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר: שבטים גרמו לאביהם לקרוע, והיכן נפרע להם? - במצרים, שנאמר "ויקראו שמלותם".⁹ יוסף גרם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר: "ויקראו יהושע שמלותיו" (יהושע ז ו).¹⁰ בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו? - בשושן הבירה שנאמר: "ויקראו מרדכי את בגדיו". מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נקרעה נחלתו, חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען.¹¹

מסכת שבת דף י עמוד ב

אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.¹²

תנחומא, פרשת וישב "וישראל אהב את יוסף"

"ויבא יוסף את דבתם רעה" - לפי שסיפר עליהם לשון הרע ולפיכך קנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ונשתעבדו שם ארבע מאות שנה...".¹³

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ז

"ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף", זהו שאומר הכתוב: "מִן הַיָּמִים בְּיַד־לְשׁוֹן וְאֶהְיֶה יֹאכֵל פְּרִיָּהּ" (משלי יח כא). אמר ר' חייא בר אבא: כלכלה של תאנים לפניו, אם אכל ממנה עד שלא בירך - מות ביד לשון, בירך ואח"כ אכל - חיים ביד לשון.¹⁴ וכן ביוסף לא הגיעוהו כל אותן הצרות אלא על לשון הרע שסיפר על אחיו, שנאמר: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". ומה אמר? רבן אמרי: אמר לאביו שהן נוהגין בבני בלהה וזלפה מנהג עבדים וקורין אותן עבדים, ואני נוהג בהן מנהג אחוה, שנאמר: "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו'". אמר לו הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה, שנאמר: "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז).¹⁵ רבי יהודה אומר: אמר לו: אחי אוכלין אבר מן החי. א"ל הקב"ה: אפילו בשעת קלקלה לא יעשו אלא בשחיטה, שנאמר: "וישחטו שער עזים ויטבלו". רבי יוסי אומר: יוסף היה אומר לו שהיו נותנין עיניהן בבנות הארץ. א"ל הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה! הרי אדונתך נותנת עיניה בך, שנאמר: "ותשא אשת אדוניו את עיניה".¹⁶

סוף הפרשה: פרק מד פסוקים ט-י ורש"י שם

⁷ ושאל שהוא משבט בנימין נכשל במצוות מחיית עמלק וגרם לכישלון המלוכה הראשונה של ישראל.
⁸ המסר של מדרש זה הוא אכן מדהים. יש לעם ישראל בעיה מוסרית לקיים את מצוות מחיית עמלק! סיבה מרכזית היא מכירת יוסף. ולענייננו שהקולר תלוי בצוואר כולם, לכאורה, לפחות לא בצווארו של יוסף שהרי הוא הקרבן. ומה עם יעקב? ומה עם בנימין?
⁹ חלקם של השבטים במכירת יוסף, וכל מה שהתגלגל בעקבותיה, כולל גלות מצרים, הוא ברור. כך הוא בפשט המקרא ואנו רק הוספנו ורכזנו המדרשים על חטאם של השבטים בדברינו [על מכרם בכסף צדיק](#) בפרשה זו.
¹⁰ חלקו של יוסף גם ברור עפ"י פשט המקרא: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". ולהלן נרחיב בחלקו של יוסף.
¹¹ אז גם לבנימין יש חלק בסיפור יוסף ואחיו! מדרש זה הוא בניגוד לפשט המקרא וגם בניגוד למדרשים רבים האומרים שבנימין זכה שבית המקדש יהיה בחלקו מפני שלא השתתף במכירת יוסף. אבל מדרש זה בשלו: אם בתחילת התהליך לא היה בנימין שותף, בסופו יש גם לו אחריות. אולי גם בגלל שידע במכירת יוסף ולא הגיד לאביו (ראה בראשית רבה עא). האבן בחושן של בנימין הייתה ישפה - "ישפה" אומרים המדרשים, יכל להגיד ובהר לשתוק. ואפילו מנשה בנו של יוסף בעסק!
¹² הרי לנו גם חלקו של יעקב. אותו יעקב שסבל כה רבות בגלל קנאת אחים, ומן הסתם גם הכיר את סיפור ישמעאל ויצחק, שלא נזהר בדבר שבו נכוה!
¹³ כאן הדברים עוד מרוככים כלפי יוסף. נכון שהוא הביא את דבתם רעה, אבל עיקר החטא היה קנאת האחים (ראה דברינו [קנאת אחים](#) בפרשה זו). עפ"י מדרש זה, ניתן היה לצפות מהאחים הבוגרים שיבליגו על דבריו של מי שמכונה כאן "והוא נער" - שעושה מעשה נערות כדברי המדרש.
¹⁴ מדרש תנחומא שאל כאן קטע ממדרש ויקרא רבה ושינה בו מעט. ראה ויקרא רבה לג א: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך - זהו שכתוב: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא) ... אמר ר' חייא בר אבא: היתה לפניו כלכלה של תאנים, אכלה עד שלא עישרה - מות ביד לשון, עישרה ואכלה - חיים ביד לשון". שם המעשר קובע וכאן הברכה היא הקובעת. וכבר נדרש פסוק זה ממשלי: "מות וחיים ביד לשון" בפנים רבות על לשון הרע, ראה דברינו [אונאת ממון ורכות הלשון](#), ומכאן יבוא גם הקשר ליוסף.
¹⁵ ראה הפסוק המלא שם: "שֶׁלַח לַפְּנֵיהֶם אִישׁ לְעֵבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף" שמדגיש את השליחות של יוסף לפני כולם למקלט ולמחיה ברעב. ראה כל תיאור גלות מצרים והגאולה מפסוק טז שם ועד סוף הפרק. ראה גם המדרשים בתחילת פרשת פו בבראשית רבה בפרשתנו על הפסוק בהושע: "בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה". אבל עדיין: "לעבד נמכר יוסף" שזה עונש בעבורו. ועונש בא בגין חטא.
¹⁶ וכן הוא בבראשית רבה פד ז ובמדרשים אחרים (לא בפרשני המקרא) שמצביעים גם על חלקו של יוסף בפרשה וסיפור הניסיון עם אשת פוטיפר הוא עונש ליוסף. וכבר הרחבנו במוטיב זה בדברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#) בפרשת וישב ולא נחזור ונאריך כאן.

"... וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. ויאמר גם עתה כדבריתם כן הוא..." רש"י שם: אף זו מן הדין אמת - כדבריתם כן הוא - שכולכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפשים.¹⁷

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ב

אמרו: נחרים בינינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו. אמר להם יהודה: ראובן אינו כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה. מה עשו? שתפו להקב"ה באותו החרם שלא יגיד לאביהם. כיון שירד ראובן בלילה לאותו הבור להעלותו ולא מצאו, קרע את בגדיו ובכה. חזר לאחיו אמר להם: הילד איננו ואני אנה אני בא? הגידו לו את המעשה ואת החרם ושתק. ואף הקב"ה אף על פי שכתוב בו: "מגיד דבריו ליעקב" (תהלים קמז), דבר זה לא הגיד, מפני החרם. לפיכך אמר יעקב: "טרף טורף יוסף".¹⁸

בראשית רבה פו ב, פרשת וישב

"ויוסף הורד מצרימה" ... הוריד לאבינו יעקב למצרים, ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון אמר: לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. מה עשו לה? משכו את בנה לפניו והיתה מהלכת אחריו על כורחה שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים: בשלשלאות ובקולרין. אמר הקב"ה: בני בכורי, ואני מורידו בבזיון? ואם ליתן בלבו של פרעה, איני מורידו פומבי, אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו על כרחו שלא בטובתו.¹⁹

שבת שלום וחנוכה שמח מחלקי המים

¹⁷ "עשרה" כאן הוא מספר עקרוני כמו "עשרה שישבו בדין" בו פתחנו, שהרי בנימין איתם. בכל מקרה, ראינו שהמדרש לפחות סבור שבאחריות ההיסטורית והכללית, אכן כולם נתפשים כולל יעקב, בנימין, יוסף ואפילו מנשה בנו. אף אחד לא יוצא נקי מפרשת מכירת יוסף וריב האחים! גזירת שעבוד מצרים בברית בין הבתרים אצל אברהם, איננה פותרת אף אחד מאחריות. הירידה לגלות היא מעשה בני אדם ולא גזירה משמים. "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" ו"הרבה שלוחים למקום". ראה דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים?](#) בפרשת וארא.

¹⁸ שנסתלקה ממנו רוח הקודש, כפי שמובא במדרשים, וגם הקב"ה לא הגיד לו ולפיכך אמר יעקב: טרוף טורף יוסף (אבל בסתר לבו האמין וקיווה שיוסף בין החיים כפי שמדגישים מדרשים אחרים). לעניינינו, מה קבלנו כאן? שהקב"ה הוא המשלים למניין של עשרה לעשיית החרם? ראובן יצא והקב"ה נכנס? ומה נאמר כעת? שהקולר תלוי בצוואר כולם, בצוואר כל העשרה? יש מדרשים שקשה להולמם, אבל גם הם חלק מעולם המדרש. וכל המבקש להחכימו במדרש מופלא זה, אנא ימהר ויחיש שמועתו הטובה.

¹⁹ מדרש זה מעלה את הנושא הכבד של ירידת יעקב וכל ביתו למצרים, האם הייתה גזירה משמים או בחירה אנושית. נושא עליו הרחבנו בדברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים?](#) בפרשת וארא. כאן, אנחנו מבקשים רק לחזור ולחתום את דברינו במוטיב הקולר בו פתחנו. מן הדין היה שיעקב ירד למצרים בקולר ובשרשראות, אלא שחש עליו הקב"ה שלא יתבזה וגם ידע שיעקב לא ירצה, לפיכך הוריד תחילה את יוסף על מנת להורידו בעבותות אהבה ולא בקולר ובשלשלות של עבד. ואנו שואלים: בגין איזה קולר היה ראוי יעקב אבינו לרדת למצרים? זה של ברית בין הבתרים של אברהם אבינו, או הקולר של האחים שישבו בדין על יוסף. כך או כך, גם יעקב לא נמלט מהקולר שתלוי בצוואר כולם.